

شناسایی چارچوب عناصر برنامه‌درسی آموزش کارآفرینی برای مدارس و آموزشگاه‌های فنی و حرفه‌ای با استفاده از روش فراترکیب^۲

عباس احمدی مقیم^۳

کمال سخدری^۴

چکیده

کارآفرینی فرایند پویای خلق ثروت و بهره‌برداری از فرصت‌ها برای تولید کالا و ارائه خدمات تعریف می‌شود. امروزه آموزش کارآفرینی به یکی از مهمترین و گسترده‌ترین سیاست‌های نظام آموزشی در تمام کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه تبدیل شده و برای تحقق اهداف و سیاست‌های مورد نظر، مراکز و موسسات آموزشی زیادی راه‌اندازی شده است. هدف اصلی این مطالعه بررسی عناصرچهارگانه برنامه‌درسی آموزش کارآفرینی (اهداف، محتوا، راهبردهای تدریس و روش‌های ارزشیابی) برای مدارس و آموزشگاه‌های فنی و حرفه‌ای بوده است. رویکرد این مطالعه کیفی و از نوع مقالات مروری و حوزه بررسی منابع ثبت شده در پایگاه‌های اطلاع‌رسانی و ابزار جمع‌آوری اطلاعات فیش‌برداری از کلیه منابع مکتوب و دیجیتال (از ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۰) بوده است. محقق با استفاده از روش فراترکیب، تلاش نموده است تا یافته‌های پژوهش‌های کمی و کیفی مرتبط داخلی و خارجی در هر یک از عناصرکنار هم گرد آورده و زمینه بهره‌گیری بهینه از آن فراهم نماید. در این راستا، ۲۷۳ سند در حوزه آموزش کارآفرینی ارزیابی و در پایان ۶۷ سند انتخاب و مورد تحلیل قرار گرفت. نتایج حاصل از بررسی‌ها نشان داد که اکثر مطالعات در سطح دانشگاه‌ها انجام شده و تعداد اندکی در حوزه مدارس و آموزشگاه‌های فنی و حرفه‌ای صورت گرفته است. همچنین نتایج این بررسی نشان داد که بیشترین توجه به اهداف و محتوا و کمترین تاکید بر روش‌های ارزشیابی شده است.

واژگان کلیدی: فراترکیب، برنامه‌درسی، کارآفرینی، آموزش کارآفرینی، مدارس و آموزشگاه‌های فنی و حرفه‌ای

۱. این مقاله مستخرج از رساله دکتری با عنوان "ارائه الگوی برنامه‌درسی کارآفرینی برای مدارس و آموزشگاه‌های فنی و حرفه‌ای" می‌باشد.

2 Meta-synthesis method

۳. دانشجوی دکتری کارآفرینی، پردیس بین‌المللی کیش، دانشگاه تهران، تهران، ایران رایانامه: ahmadimoghim@ut.ac.ir

۴. دانشیار دانشکده کارآفرینی دانشگاه تهران، تهران، ایران استاد راهنما (نویسنده مسئول) رایانامه: kasakhdari@ut.ac.ir

مقدمه و بیان مسئله

تجربه موفقیت‌آمیز اغلب کشورهای پیشرفته و نیز برخی از کشورهای در حال توسعه در عبور از بحران‌های اقتصادی به واسطه توسعه کارآفرینی در آن کشورها، موجب گردیده تا سایر کشورها نیز برای کارآفرینی، کارآفرینان و شکل‌گیری کسب و کارهای نوآورانه اهمیت خاصی قائل گردند. بر همین اساس، توسعه کارآفرینی از جنبه‌های گوناگون مورد توجه قرار گرفته است. از این رو، آموزش کارآفرینی به یکی از مهمترین و گسترده‌ترین سیاست‌های نظام آموزشی در تمام کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه تبدیل شده و برای تحقق اهداف و سیاست‌های مورد نظر، مراکز و موسسات آموزشی زیادی راه اندازی گردیده است. کشورهای پیشرفته، از جمله آمریکا، ژاپن، آلمان و فنلاند آموزش کارآفرینی را محور اساسی برنامه‌های آموزشی خود به ویژه در پایه‌های ابتدایی قرار داده اند (سازمان همکاری اقتصادی و توسعه، ۲۰۱۶). به نقل از طغریایی و همکاران، (۱۳۹۸). به منظور گسترش قابلیت‌های کارآفرینی در دانش‌آموزان و هنرجویان باید با تجدید نظر در برنامه‌های درسی، روحیه خلاقیت، نوآوری و کارآفرینی در آنها پرورش داده شود. سرمایه‌گذاری در آموزش کارآفرینی در جوامع امروزی، امری حیاتی و عامل مؤثری در جهت رشد افراد برای اشتغال در بخش‌های مختلف و در نتیجه کاهش بیکاری است. امروزه یکی از دغدغه‌های مهم و جدی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان نظام‌های آموزشی در همه کشورها اعم از توسعه یافته و در حال توسعه، انتقال فراگیران به بازار کار و اشتغال است. بنا بر نظر اکثر متخصصان حوزه کارآفرینی، بسیاری از قابلیت‌ها و مهارت‌های کارآفرینی، قابل آموزش است و این رسالت مهم بر عهده مدارس و مراکز آموزشی است که علاوه بر آموزش‌های تخصصی، مهارت‌های کارآفرینی را نیز به فراگیران خود، آموزش دهند.

اهمیت و ضرورت

تحت پوشش قرار دادن موضوعاتی چون کارآفرینی در برنامه رسمی می‌تواند در حفظ دانش‌آموزان در مدرسه و جلوگیری از ترک تحصیل آنان مؤثر باشد. به ویژه برای کسانی که احساس می‌کنند، آموختن موضوعات درسی عمومی در پیدا کردن شغل به آن‌ها کمکی نخواهد کرد. باز ماندن ۲۰۴۷۳۵ نفر از دانش‌آموزان دوره اول متوسطه (۱۴-۱۲ ساله) و ۵۶۵۹۱۵ نفر از دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه

(۱۷-۱۵ ساله) در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ مویید این مدعاست. (سالنامه آماری وزارت آموزش و پرورش، بهار ۱۴۰۰). و این در حالی است که هدف از آموزش و پرورش دوره اول و دوم متوسطه، پرورش و شکوفاسازی استعدادهای خاص دانش‌آموزان است. بطوری که اگر دانش‌آموزی نخواهد ادامه تحصیل دهد، باید بتواند با بهره‌گیری از مهارت‌های کسب شده خود، وارد بازار کار گردد. لذا، آموزش‌های کارآفرینی را می‌توان به عنوان آموزش رشد دهنده در نظر گرفت که مفروضه آن انتقال مستقیم به بازار کار نیست، بلکه هدف آن ایجاد آمادگی و آگاهی‌های شغلی در فراگیران برای بهره‌گیری از فرصت‌ها در مسیر شغلی آینده آنها است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که در دهه‌های اخیر موضوع کارآفرینی با رویکرد برنامه درسی در فهرست اولویت‌های نظام‌های آموزشی جهان قرار گرفته و پژوهشگران با بررسی ابعاد مختلف آن تلاش کرده‌اند تا با توجه به زیرساخت‌ها و ظرفیت‌های موجود، الگوهای مؤثری برای آموزش کارآفرینی به دانش‌آموزان و کارآموزان ارائه نمایند.

سوالات پژوهش

در این مطالعه سعی شده است با بررسی پژوهش‌های داخلی و خارجی مرتبط با چهار عنصر اساسی برنامه درسی کارآفرینی، چارچوبی برای تدوین برنامه‌درسی کارآفرینی در مدارس و آموزشگاه‌های فنی و حرفه‌ای ارائه گردد. بر همین اساس چهار سوال اساسی زیر مطرح است.

- ۱- اهداف مناسب در برنامه‌درسی کارآفرینی مدارس و آموزشگاه‌های فنی و حرفه‌ای کدامند؟
- ۲- محتوای مناسب در برنامه‌درسی کارآفرینی مدارس و آموزشگاه‌های فنی و حرفه‌ای چه می‌باشد؟
- ۳- روش‌های مناسب تدریس در برنامه‌درسی کارآفرینی مدارس و آموزشگاه‌های فنی و حرفه‌ای کدامند؟
- ۴- روش‌های مناسب ارزشیابی در برنامه‌درسی کارآفرینی مدارس و آموزشگاه‌های فنی و حرفه‌ای کدامند؟

روش پژوهش و جامعه:

روش مورد مطالعه در این پژوهش، مرور سیستماتیک ادبیات تحقیق^۱ و رویکرد آن از نوع کیفی بوده که با تحلیل محتوای اسناد، پژوهش‌ها و مطالعات پیشین و بدنبال آن فراترکیب از تحلیل‌های مربوط همراه شده است. جامعه مورد مطالعه، شامل ادبیات و متون تخصصی اسناد تالیفی در قالب کتاب‌های مرجع، رساله‌های دوره دکتری، پژوهش‌ها، مقالات و اسنادی که به شکل کمی یا کیفی در رابطه با برنامه‌درسی آموزش کارآفرینی (۲۰۰۰ تا ۲۰۲۰) بصورت رسمی در مجلات و یا پایگاه‌های اطلاعاتی معتبر منتشر شده، می‌باشد.

روش نمونه‌گیری و ابزار مورد استفاده: نمونه‌ها با روش هدفمند و گلوله برفی انتخاب شده و تا حد اشباع اطلاعاتی پیش رفته است. ابزار مورد استفاده برای جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز فیش برداری بوده که از طریق کاربرگ طراحی شده توسط محقق صورت گرفته است.

کلید واژه‌ها: کارآفرینی، مدارس و آموزشگاه‌های فنی و حرفه‌ای، آموزش کارآفرینی، برنامه‌درسی، اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و ارزشیابی کارآفرینی (به تنهایی یا ترکیبی از آنها) و واژه‌های معادل

Entrepreneur, Curriculum of entrepreneurship, Entrepreneurship Education, Entrepreneurship Education in vocational schools, goal/Objective/Content/ Teaching method/ Evaluation of Entrepreneurship Education

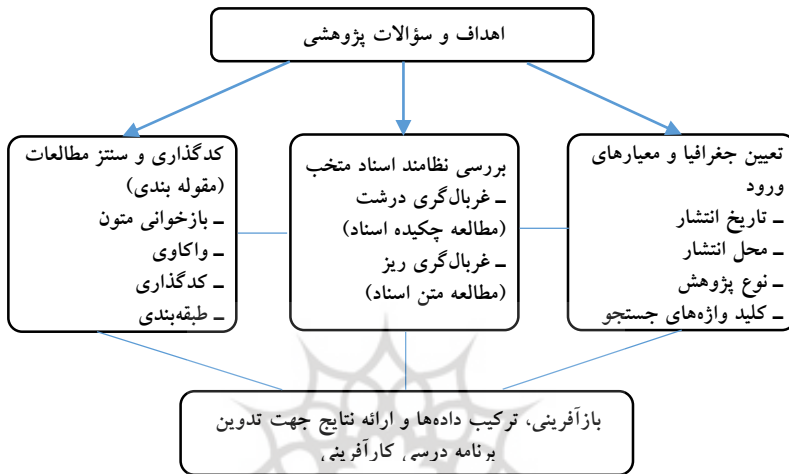
پایگاه‌های معتبر داخلی و خارجی که داده‌های پژوهش از آنها جمع‌آوری شده عبارتند از:

پورتال جامع علوم انسانی، پایگاه مجلات تخصصی نور، بانک اطلاعات نشریات کشور (مگ ایران)، پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، ویراساینس^۲، سیویلیکا^۳، ایران داک^۴، جویشگر

-
- 1 Systematic Literature Review
 - 2 Magiran
 - 3 Vira science
 - 4 Civilica
 - 5 Irandoc

فارسی علم نت و پایگاه مجلات علمی پژوهشی و ترویجی دانشگاه ها و مراکز آموزش عالی کشور.

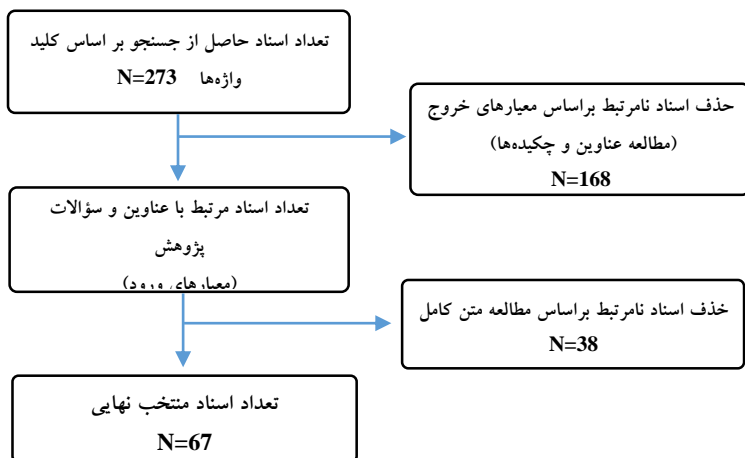
Science Direct, Google scholar, Web of science, SAGE Journals, Scopus ,Emerald Insight, Macmillan, Bookzz.Org ,Information Database ، ،Spring link, World scientific, ProQuest, Springer , Journal of Business Venturing, Strategic Entrepreneurship Journal ; Journal of Small Business;

نمودار ۱: مراحل مرور سیستماتیک عناصر برنامه‌درسی کارآفرینی

با الهام از الگوی شش مرحله‌ای سنتز پژوهی روبرتس

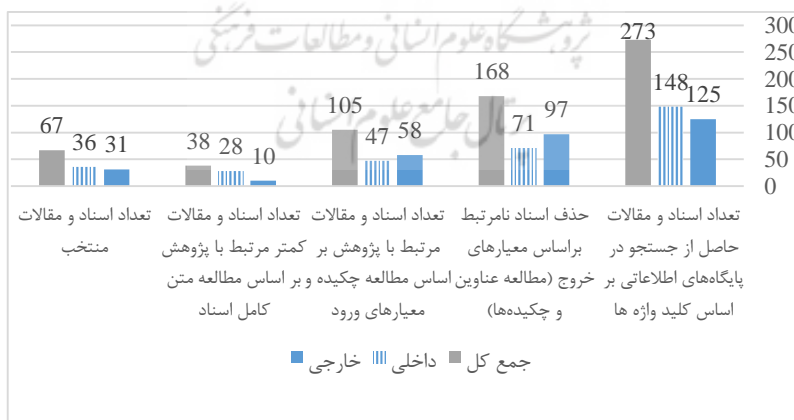
در این راستا تمامی اسناد حاصل از جستجوی کلید واژه‌ها در منابع داخلی و خارجی، بر اساس معیارهای ورود، در یک فرایند غربالگری دو مرحله‌ای (غربالگری درشت و ریز)، داوری و گزینش شدند. بدین صورت که ابتدا عناوین و چکیده اسناد مورد بررسی قرار گرفت و از مجموع ۲۷۳ مورد سند، تعداد ۱۶۸ سند بر اساس معیارهای خروج (بی ارتباط و یا ارتباط ناچیز) حذف و در مرحله بعد از بین اسناد باقی مانده، جهت بررسی دقیق تر و عمیق تر، متن کامل اسناد مورد بررسی قرارگرفت، پس از اتمام مرحله غربالگری ریز با توجه به دو معیار مرتبط بودن با اهداف و سؤالات پژوهش و نیز کیفیت آن، تعداد ۶۷ سند برای ورود به مرحله بعد باقی ماند که مورد تحلیل و واکاوی قرارگرفتند.

نمودار ۲: مراحل گزینش و پالایش کمی اسناد

جدول (۱): تعداد اسناد و مدارک استخراج شده از پایگاه‌های اطلاعاتی بر حسب منابع داخلی و خارجی

وضعیت اسناد و مقالات	داخلی	خارجی	جمع
تعداد اسناد و مقالات حاصل از جستجو در پایگاه‌های اطلاعاتی بر اساس کلید واژه‌ها	۱۲۵	۱۴۸	۲۷۳
حذف اسناد نامرتبط براساس معیارهای خروج (مطالعه عناوین و چکیده‌ها)	۹۷	۷۱	۱۶۸
تعداد اسناد و مقالات مرتبط با پژوهش بر اساس مطالعه چکیده و معیارهای ورود	۵۸	۴۷	۱۰۵
تعداد اسناد و مقالات کمتر مرتبط با پژوهش بر اساس مطالعه متن کامل اسناد	۱۰	۲۸	۳۸
تعداد اسناد و مقالات منتخب	۳۱	۳۶	۶۷

نمودار ۳: تعداد اسناد و مدارک استخراج شده از پایگاه‌های اطلاعاتی بر حسب منابع داخلی و خارجی

جهت اطمینان‌پذیری پژوهش، پس از بررسی و تحلیل مبانی نظری به روش کدگذاری موضوعی، یافته‌های بدست آمده در اختیار افرادی که در حوزه برنامه‌ریزی درسی و نیز آموزش کارآفرینی صاحب نظر بودند قرار داده شد و پس از اخذ نظرات آنها اقدامات اصلاحی انجام و تجدید نظرهای لازم به عمل آمد. از آنجایی که رویکرد مرور سیستماتیک این مطالعه تجمیعی بوده، تجمیع و تفسیر یافته‌ها صورت گرفته است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

جدول (۲): مقوله‌ها و مفاهیم (کدها) عناصر برنامه‌درسی کارآفرینی

منابع	کدها	مفاهیم
<p>Hidayati, 2020 , Jerome,2020 - Yang, 2017 , Paco & Palinhas, 2011 - Manyaka, 2019 Naudin & Richardson, 2007 - Fadel, 2016 - Shah et al, 2020 - Andrea Bisanz et al,2019 - Galvao et al, 2018 - Alaref, Brodmann, & Premand 2020 - Nnaji & Ahmad, 2018 - Galyai et al., 2018 - Kalamisi, 2018 - Beliski & Heron, 2017 - Wright, Siegel & Mustar, 2017 - Maritz & Brown, 2013 - Njoroge & Gathungu, 2013 - Garavan and O'Conneide, 2010 - Samwel, 2010 - Hytti and O'Gorman, 2004 - Myrberg & Lill-Smeds 2013 - Mccline, 2000 - Hytti & O'Gorman,2004 - Mwasilwaba, 2010 - QAA, 2012 - . Fadel, 2016 - Full Fabric, 2017 - Sataniwski , 2015 - Ozaralli and Rivenburgh, 2016 - Dario La Guardia et al, 2014 - UNESCO,2008 - Mauchi et al, 2008 -</p> <p>سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰ - مرتضی نژاد و همکاران، ۱۳۹۶ - مقیمی و احمدپور داربانی، ۱۳۸۷ - شرفی، مذبحی و مقدم، ۱۳۹۱ - قاسمی گوآبری و همکاران، ۱۳۹۳ - سعادت و حسینی، ۱۳۹۱ - علی‌میری، ۱۳۸۷ - حسینی‌خواه، سلیمی و رستگار، ۱۳۸۶ - ضیاء و همکاران، ۱۳۹۲ -</p>	<p>کدها</p>	<p>کسب مهارت‌های ایجاد کار، برخورداری از حداقل یک مهارت مفید برای تأمین معاش حلال، خوداشتغالی، ایجاد نگرش و تصویر ذهنی مثبت به کارآفرینی، تقویت روحیه کارآفرینانه، افزایش توان نوآوری، ایجاد آگاهی و هوشیاری اقتصادی، آشنایی با اهمیت کسب و کار در جامعه، کسب مهارت‌های عملی مربوط به راه‌اندازی کسب و کار، پرورش رفتار کارآفرینانه، کاوش مشاغل و کارورزی حرفه‌ای، تمرین تصمیم‌گیری و خطرپذیری، پرورش حس کنجکاوی، تفکر انتقادی، خلاقیت، آینده‌نگری و استقلال، کسب دانش مربوط به کارآفرینی، کسب مهارت کاربرد فنون تحلیل فرصت‌های اقتصادی و ترکیب برنامه‌های عملیاتی، شناسایی و تحریک استعدادها و مهارت‌های کارآفرینانه، القای مخاطره‌پذیری با استفاده از فنون تحلیلی، تربیت افراد متکی به نفس و آگاه به فرصت‌ها، ایجاد انگیزه برای راه‌اندازی کسب و کارهای مستقل، پرورش تفکر خلاق، تفکر، واگرا و انتقادی و مهارت‌های حل مسئله، تقویت مهارت‌های مربوط به شروع و اداره کسب و کار، افزایش مسئولیت‌پذیری، یادگیری مقابله کردن در جامعه پیچیده امروزی، افزایش آگاهی کارآفرینانه، ایجاد نگرش مثبت نسبت به یادگیری مادام‌العمر، تقویت جرأت و قدرت تصمیم‌گیری، تقویت مهارت‌های اقدام محور و عمل‌گرا در راه‌اندازی و اداره کسب و کار، تحریک انگیزه‌ها، پرورش ویژگی‌ها و آموزش مهارت‌ها، مجهز کردن افراد به دیدگاه کارآفرینانه و آماده سازی آنها برای کارآفرین شدن و خود اشتغالی به جای استخدام، ایجاد نگرش مثبت به کارآفرینی با تمرکز بر شایستگی‌های کارآفرینانه، افزایش سطح آگاهی و انگیزه دانش‌آموزان برای ترویج استارت‌آپ‌ها و کسب و کارهای جدید، شناسایی و آموزش مهارت‌های مورد نیاز دانش‌آموزان برای راه‌اندازی یک کسب و کار و مدیریت و رشد آن، افزایش ظرفیت در استفاده از فناوری‌ها برای رویارویی با محیط در حال تغییر، بهبود توانایی‌های فردی و تخصصی دانش‌آموزان، هدایت و افزایش آگاهی دانش‌آموزان در انتخاب مسیر شغلی، توسعه مهارت‌های کارآفرینانه و مهارت‌های خطر کردن در افراد، تربیت افرادی نوآور، خلاق، ایده پرداز و فرصت شناس برای راه‌اندازی کسب و کارهای مستقل، تشویق و ترغیب به سرمایه‌گذاری‌های کارآفرینانه، کسب توانایی‌های کارآفرینانه در تمام ابعاد زندگی، تقویت عزت نفس و خود باوری، کسب آگاهی در طراحی و ارزیابی کسب و کارهای جدید و دیگر سرمایه‌گذاری‌های کارآفرینانه، آشنایی با مفاهیم اولیه اقتصادی مانند پول، قیمت، هزینه، درآمد، سود و شیوه‌های حل مشکلات مالی در راه‌اندازی کسب و کار، آشنایی با فرصت‌های شغلی در رشته‌های مورد علاقه، کسب دانش و مهارت‌های ضروری برای ایجاد و توسعه ذهنیت مثبت به کارآفرینی، تشویق و حمایت از خلاقیت و رفتارهای کارآفرینانه دانش‌آموزان، درک فرصت‌های تجاری، کسب دانش، نگرش و مهارت‌های مرتبط با آن.</p>

منابع	مفردها	کدها
<p>Saputro, Mahfud, Mulyani, & Nurtanto, 2020 – Sommarstrom, Oikkonen & Pihkala, 2020 – Garcia, Martinez & Moeno, 2015 – Karimi, Chizari, Biemans & Mulder, 2010 – Varblane & Mets, 2010 – Andrea Bisanz, Susanne Hueber, and Johannes Lindner 2019 – UNESCO, 2016 –</p> <p>Li, W. & Li, C, 2014 – Raymond, 2003 – Cope, 2011 - Hisrich & Piterz, 2002 - Vuuren, jurievan 2005</p> <p>Huber et al, 2014 - Paço and Palinhas, 2011 – Heilbrunn, 2010 –</p> <p>Onyene et al, 2008 – Asodike, 2009 - Adri du Toit & Mike Gaotlhobogwe ,2018 - Marques, & Albuquerque, 2012 -</p> <p>جمالی زواره و همکاران، ۱۳۹۶ – سبزه، ۱۳۹۴ – عبدالله زاده و همکاران ۱۳۹۴ – ضیاء و همکاران، ۱۳۹۲ – شرفی و همکاران، ۱۳۹۱ – مقیمی و احمدپور داریانی، ۱۳۸۷ –</p>	<p>مهارت‌های حل مساله، تفکر انتقادی، کار تیمی و ریسک‌پذیری، مدیریت منابع و امور مالی، بازاریابی و مهارت فروشنده‌گی، خلق ایده و کشف فرصت‌ها، برنامه‌ریزی کسب و کار، مدیریت رشد بنگاه، سازمان‌دهی و شبکه‌سازی، خلق کسب و کار جدید، مدیریت کسب و کارهای کوچک، مهارت‌های عملی و کاربردی در راه اندازی و اداره کسب و کار، تدوین طرح کسب و کار، تنظیم ترانزنامه‌های مالی، راه‌اندازی کسب و کار شبیه‌سازی شده در مقیاس کوچک، دانش کسب و کار، هدف‌گذاری، کنترل کیفیت، اخلاق کسب و کار، مهارت‌های انسانی، رهبری و ایجاد انگیزه در کارکنان، تصمیم‌گیری، تفویض اختیار، فنون سازماندهی، مذاکره، بازاریابی و فروش، ارتباط شفاهی کسب و کار و مهارت‌های تبلیغاتی، یادگیری درباره خود، یادگیری درباره محیط و شبکه‌های کارآفرینی، یادگیری درباره ماهیت کسب و کار، مدیریت ارتباطات، مهارت‌های فنی، مهارت‌های مدیریتی، مهارت‌های فردی، چگونگی ایجاد کسب و کارهای کوچک، شناخت منابع کسب ایده، شناخت مشاغل و فرصت‌های شغلی، مهارت‌های کلامی و غیرکلامی، مهارت برنامه‌ریزی، کار تیمی، خود آگاهی، اعتماد به نفس، مفاهیم اقتصادی، انگیزه پیشرفت، همکاری در گروه‌های کاری، ابتکار عمل، تحمل ابهام، تعاریف کارآفرینی، ضرورت کارآفرینی، انواع کارآفرینی، ویژگی‌های کارآفرینان، کسب و کارهای خانوادگی و انواع آن، تاریخچه کارآفرینی، نوآوری در تولید محصولات و خدمات جدید، چگونگی ارزشیابی از ایده‌ها و امکان‌پذیری آن، مهارت‌های حسابداری و مدیریت منابع مالی، مسائل قانونی در تأسیس کسب و کار، نحوه استفاده از امکانات و تسهیلات اعتباری برای ایجاد شرکت، شکست‌های تجاری و نحوه به حداقل رساندن آن، روابط عمومی و انسانی، مکاتبات اداری، گزارش‌نویسی، شناخت بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری، مهارت‌های ایده پردازی و تشخیص فرصت، نگارش طرح کسب و کار، تحلیل محیط کسب و کار، توسعه‌ی محصول جدید، تحقیقات بازار، تأمین مالی، ارزیابی ریسک، ساختار قانونی، خدمات مشتری، همدلی و مشارکت در جامعه، طرز فکر کارآفرینانه، مهارت‌های مدیریت زمان، مهارت‌های اطلاعاتی، کار در چارچوب محدودیت‌های بودجه‌ای؛ شناخت بازار، ابتکار عمل، انعطاف‌پذیری، مهارت‌های ارتباط موثر، انتخاب و بهره‌گیری از منابع، مهارت‌های تخیل، مقابله با ابهام و عدم قطعیت، اصول اخلاقی و خودآگاهی،</p>	

منابع	مقوله‌ها	کدها
<p>Secundo, Mele, Sansone & Paolucci, 2020 – Maziriri & Chivandi, 2020 - Akhmetshin, Romanov, Zakieva, Zhminko, Aleshko, & Makarov, 2019 – Samsudin, 2019 - Guzairy et al., 2018 – Swaramarinda, 2018 – Frederiksen, 2017 – Cadotte, 2014– Rehman & Elahi, 2012 – Tessema, 2012 – Miller, Packham, Pickermell & Zbierowski, 2011 – Hatak, 2011 – Varblance & Mets, 2010 - Lourenco & Jones, 2006 Carrier, 2007 – Potter, 2008 – Lonappan, & Devaraj, 2011 – Hills, 2008 – Shepherd, 2004 – Piperopoulos & Dimov, 2014 - Wagner, 2007 - Hindle, 2007 - Fayolle, 2007 - Fayolle et al, 2008 - Mbachu, 2009 - Balan, 2014 - Martin et al, 2016 - Zhang, Zhao, & Nunamaker, 2004 - Andrews & Chilton, 2000 – Huq & Gilbert, 2017 - Kirby, Bennett, Smith, Parker, & Thompson, 2008 - Verma & Singh, 2010 - Wang & Hsu, 2008 - Kneebone, 2003 - Wheelan, 2005 - Mikić et al, 2019 – Pounce, 2016</p> <p>مرتضی نژاد و همکاران، ۱۳۹۶ - مقام دوست، ۱۳۹۶ - سبزه، ۱۳۹۴ - ضیاء و همکاران، ۱۳۹۱ - وفایی، ۱۳۹۱ - عارفی و همکاران، ۱۳۸۹ - یدالهی و میر عرب رضی، ۱۳۸۸ - زالی، رضوی و کرد نانیچ، ۱۳۸۶ - خسروی پور و همکاران، ۱۳۸۶ - شریفزاده و زمانی، ۱۳۸۵ -</p>	<p>روش‌های آموزش</p>	<p>سخنرانی، روش تجربی و عمل محور، مطالعات موردی، دعوت از کارآفرینان به عنوان سخنران مهمان، بازی‌های کسب و کار، کارورزی در شرکت‌های کوچک، مطالعات امکان‌سنجی، روش حل مساله، شاگردی در کنار کارآفرینان و صاحبان مشاغل، تمرینات گروهی از طریق گروه‌های رسمی کوچک، شبیه‌سازی و ایفای نقش، نوشتن طرح کسب و کار، مطالعات موضوعی، بحث گروهی، ارائه فردی، نوشتن گزارش فردی و گروهی، سمینار، آموزش آنلاین و آفلاین، استفاده از کتب، اسلایدها و فیلم‌های آموزشی، بازگویی تجربیات شکست و پیروزی کارآفرینان، کارگاه آموزشی، پرسش و پاسخ، ایجاد فضای گفت‌وگو در شبکه‌های مجازی، تشکیل انجمن‌های دانش‌آموزان کارآفرین، معرفی الگوهای موفق کارآفرینی، بازدید از نمایشگاه‌ها، کسب و کارهای محلی و پروژه‌های موفق کارآفرینی، نشست‌های کارآفرینی، تشکیل هسته مشاوره شغلی، برگزاری مسابقه با موضوع کارآفرینی، ملاقات و مصاحبه با کارآفرینان، تحقیقات دانش‌آموزی، نمایش و تحلیل فیلم‌هایی با موضوع کارآفرینی؛ دعوت از فارغ‌التحصیلان گذشته که موفق به راه اندازی کسب و کار شده‌اند، مطالعه روزنامه‌های اقتصادی و کسب و اخبار اقتصادی از رسانه‌های مختلف، بازدید از پارک‌های علم و فناوری، استفاده از نرم‌افزارها و بازی‌های شبیه‌سازی شده کسب و کار، اردوهای کارآفرینی، آموزش استاد شاگردی و کار با همسالان، کارورزی (انترنی) و کارآموزی در محیط واقعی کسب و کار، خرید و فروش محصول در مدرسه، مباحث مسئله محور، بازی‌های جدی در قالب فعالیت‌های کلاسی، فعالیت‌های بر خط برای انتقال مفاهیم کارآفرینی، - انکوباترهای کارآفرینی، آموزش صوتی و تصویری، فعالیت‌های فوق‌برنامه، آموزش از طریق همیاری، گردش شغلی، آموزش برنامه‌ریزی‌شده، آموزش خارج از محدوده کلاس جهت پیوند مدرسه با جامعه کسب و کار، روش آزمایشگاهی و کارگاهی، بازی‌های مدیریتی.</p>

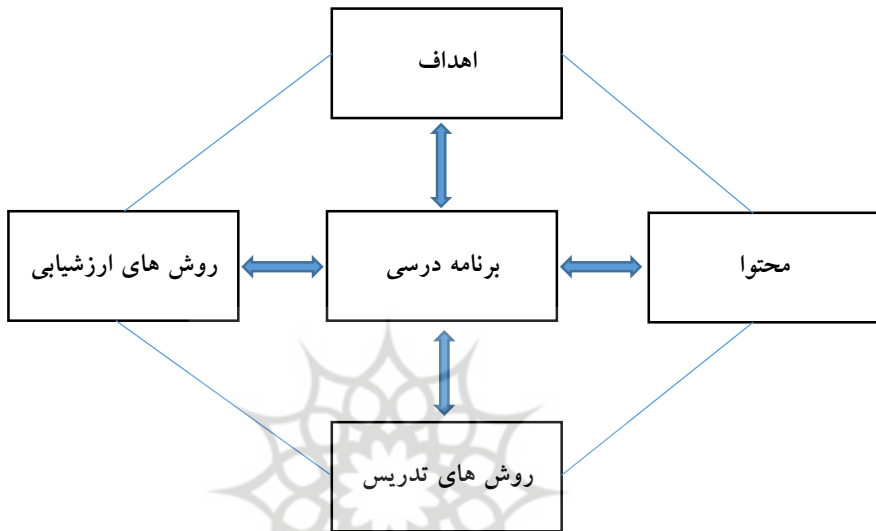
منابع	مقوله‌ها	کدها
<p>Lee, 2019 – Wenninger, 2019 – Warhuus, Blenker & Elmholdt, 2018 – Nabi, Linan, Fayolle, Krueger & Walmsley, 2017 – Moberg, Vesrergaard, Fayolle, Redford, Cooney, Singer and Filip, 2014 – Vanecenhoven & Liguori, 2013 - Neck and Greene, 2011 – Ememe, O.N., Ezech, S.C., & Ekemezie, C.A, 2013 -</p> <p>مرتضی نژاد و همکاران، ۱۳۹۶ - جمالی زواره و همکاران، ۱۳۹۶ - رون، ۱۳۹۵ - سیزه، ۱۳۹۴ - مذبوحی و همکاران، ۱۳۹۱ - سعادت و حسینی، ۱۳۹۱ - آقاجانی و خدابخشی، ۱۳۸۸ -</p>	روانشناسی ارزشیابی	<p>آزمون‌های کتبی، شفاهی و عملی، پروژه‌های فردی و گروهی، ارائه طرح‌های توجیهی قابل اجرا، تعداد ایده‌هایی که به فعالیت اقتصادی منجر شده باشد، طراحی و اجرای پروژه، نوشتن طرح کسب و کار همراه با امکان سنجی عملی طرح‌ها، مشاهده، چک لیست، کارپوشه، نمونه کار، راه‌اندازی کسب و کار شبیه‌سازی شده، تست‌های کلاسی، تشکیل تیم و کار گروهی، برگزاری نمایشگاه، بازارچه‌های کارآفرینی، ارائه ایده‌های عملی برای حل مشکلات یک کسب و کار فرضی، تولید کالا یا ارائه خدمت، ضبط و ارائه گزارش صوتی و تصویری،</p>

بحث و نتیجه‌گیری

برنامه درسی مشخص می‌کند که فراگیران در مرکز آموزشی و سایر محیط‌های یادگیری با چه هدف و منظوری باید یاد بگیرند، چه چیزهایی باید یاد بگیرند و آنها را در زندگی به کار برند؟ اولویت کدام شایستگی‌ها و حوزه‌های تربیت و یادگیری است. معلمان و مربیان با چه روش‌هایی باید شرایط یادگیری را تسهیل کنند؟ پیشرفت یاددهی- یادگیری و پیامدهای آن چگونه سنجش و ارزشیابی می‌شود؟

با وجود تصورات مختلف از واژه برنامه درسی، برادی (۱۹۹۵) و نونان (۱۹۸۸)، چهار چوب برنامه درسی را به صورت کلی شامل چهار عنصر اهداف، محتوا، روش تدریس و ارزشیابی می‌دانند که امروزه در برنامه‌درسی ملی نیز بدان اشاره شده است. بر همین اساس هر یک از عناصر چهارگانه

مذکور به تفکیک و در قالب سوالات پژوهش مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته و در پایان چارچوب برنامه‌درسی کارآفرینی مدارس و آموزشگاه‌های فنی و حرفه‌ای ترسیم شده است. این الگو می‌تواند باعث کارایی و اثربخشی بهتر برنامه‌های آموزش کارآفرینی در مدارس و آموزشگاه‌های فنی و حرفه‌ای گردد.

نمودار مدل مفهومی ارتباط عناصر برنامه‌درسی

اهداف مناسب در برنامه‌درسی کارآفرینی برای مدارس و آموزشگاه‌های فنی و حرفه‌ای متوسطه کدامند؟

در هر برنامه‌درسی، اهداف از جمله اساسی‌ترین عناصری هستند که تدارک مناسب آنها می‌تواند سایر اقدامات و مراحل برنامه‌درسی را تسهیل کند. به عبارت دیگر، هدف عنصر اساسی برنامه‌ریزی درسی و برنامه‌ها برای دستیابی به آن، طراحی و سپس اجرا می‌شوند. یعنی تمامی اقدامات اعم از نیازسنجی، تعیین محتوا، روش تدریس، اجرا و ارزشیابی به منظور دستیابی به اهداف شکل گرفته و عملی می‌شوند. هدف‌ها نتایجی را مشخص می‌سازند که انتظار می‌رود، پس از اجرای یک برنامه‌درسی، بتوان در رفتار یادگیرنده مشاهده نمود. (کیامنش ۱۳۷۳). اهداف مطرح شده در هر یک

از مطالعات نشان می‌دهد که اکثر محققان تلاش کرده‌اند تا اهدافی در برنامه‌درسی کارآفرینان قرار دهند که بتواند تغییرات لازم را در دانش و نگرش مخاطبان ایجاد و رفتار کارآفرینانه شکل بگیرد. در بررسی‌های انجام شده مشخص شد که برخی اهداف از فراوانی بیشتری برخوردار بوده که با اهداف مورد نظر در بسیاری از کشورهای جهان همپوشانی دارد. ایجاد نگرش و تصویر ذهنی مثبت به کارآفرینی، افزایش توان نوآوری، خودکارآمدی، کسب مهارت‌های عملی مربوط به راه‌اندازی کسب و کار، کسب دانش مربوط به کارآفرینی، ایجاد انگیزه برای راه‌اندازی کسب و کارهای مستقل، مهارت‌های حل مسئله، تقویت مهارت‌های مربوط به شروع و اداره کسب و کار، افزایش مسئولیت‌پذیری، ریسک‌پذیری، افزایش سطح آگاهی و انگیزه فراگیران برای ترویج استارت‌آپ‌ها، هدایت فراگیران در انتخاب مسیر شغلی و خود اشتغالی به جای استخدام، تربیت افرادی نوآور، خلاق، ایده‌پرداز و فرصت‌شناس، آشنایی با مفاهیم اولیه اقتصادی، مشاغل و فرصت‌های شغلی. اهداف آموزش کارآفرینی در اکثر مدارس و مراکز آموزشی کشورهای اروپایی نیز ایجاد انگیزه برای کارآفرین شدن و ایجاد یک کسب و کار می‌باشد. مطالعات رشیدادر آلمان (۲۰۱۹) ثابت کرد که اهداف آموزش کارآفرینی افزایش آگاهی دانش‌آموزان و کارآموزان از اشتغال و مشاغل به عنوان یک گزینه شغلی و نیز ایجاد فرهنگ کسب و کار بین آن‌ها است، تا از این طریق بتوانند ضمن تکمیل مطالعات و افزایش خودکارآمدی نسبت به راه‌اندازی کسب و کار خود اقدام نمایند.

نتایج پژوهش گمید و الینایا (۲۰۱۷) در افریقای جنوبی و موریس و کاپلان (۲۰۱۴) در ایالات متحده امریکا نشان می‌دهد که یکی از اهداف آموزش کارآفرینی به دانش‌آموزان ریسک‌پذیری (شناسایی، محاسبه و کاهش تبعات منفی آن) در این کشورها می‌باشد.

-
- 1 Rashid
 - 2 Gamede and Uleanya
 - 3 Morris and Kaplan

پرورش مهارت‌های تفکر انتقادی، حل مسئله، پرسشگری، کنجکاوی، مهارت ذهنی و عقلانی از جمله اهداف مدارس کسب و کار در کشور استرالیا می‌باشد (نجمایی، ۲۰۱۲ به نقل از افتخاری و نادى، ۱۴۰۰)

محتوای مناسب در برنامه درسی کارآفرینی برای مدارس و آموزشگاه‌های فنی و حرفه‌ای چه می‌باشد؟ ساختار محتوایی آموزش کارآفرینی از کشوری به کشور دیگر متفاوت است (سپاترو و همکاران، ۲۰۲۰). الاکلیک (۲۰۱۹) معتقد است که صرف قرار دادن موضوع کارآفرینی در برنامه درسی کافی نیست، مهم آن است که چه چیزی (محتوا) باید آموزش داده شود. منظور از محتوای یک ماده درسی، عبارت است از دانش سازمان یافته و اندوخته شده، اصطلاحات، اطلاعات، واقعیات، حقایق، قوانین، اصول، روش‌ها، مفاهیم، تعمیم‌ها، پدیده‌ها و مسائل مربوط به همان ماده درسی (فتیحی و اجارگاه، ۱۳۹۵). نخستین گام برای ایجاد امکان تحقق هدف، انتخاب محتوای آموزشی مناسب و مطلوب است، چون هدف‌ها بوسیله محتوا قابل تحقق هستند.

محتوا باید در راستای پرورش ویژگی‌های کارآفرینانه، تحریک انگیزه‌ها و آموزش مهارت‌ها باشد تا بتواند مهارت‌های عمومی، مهارت‌های فنی و مهارت‌های مدیریتی مخاطبان را تقویت نماید. پژوهش‌های بررسی شده نشان داد که بیشترین محتواهای معرفی شده در سطح دانش و کمترین آن به سطح نگرش ارتباط دارد. این در حالی است که ایجاد نگرش مثبت به کارآفرینی و طرز فکر کارآفرینانه ۳ می‌تواند انتخاب مسیر شغلی کارآفرینی در آینده را رقم بزند. بر همین اساس، عوامل گوناگونی از جمله شرایط فرهنگی و اقتصادی جوامع و نیز موقعیت فراگیران به لحاظ موقعیت سنی، شغلی و نیز تجربیات متفاوت آنان در تدوین محتوا موثر می‌باشد. لذا محتوای آموزش کارآفرینی باید به گونه‌ای طراحی گردد که شناخت افراد از مسائل اطراف ارتقاء ببخشد و توجه مخاطبان را به فرصت‌های

-
1. Saputro et al
 2. Alakaleek
 3. Mindset

سرمایه‌گذاری در کشور، نیازهای بازار، مشتریان، کارفرمایان و بخش‌های مختلف اقتصادی و خدماتی معطوف نماید تا جرعه لازم برای خلق ایده و تبدیل آن به ارزش در آنان شعله ور گردد.

در بررسی‌های انجام شده موارد زیر در موضوع محتوای آموزش کارآفرینی بیشترین فراوانی داشته است که با محتواهای در نظر گرفته شده در بسیاری از کشورهای جهان همپوشانی دارد.

خود اشتغالی، مهارت‌های حل مساله، کار تیمی، مهارت‌های مدیریت منابع، سرمایه‌گذاری و امور مالی، بازاریابی و فروش، خلق ایده و کشف فرصت‌ها، برنامه‌ریزی کسب و کار، خلق کسب و کار جدید، مدیریت کسب و کارهای کوچک، مهارت‌های عملی و کاربردی در راه اندازی و اداره کسب و کار، مذاکره، بازاریابی و فروش، شناخت مشاغل و فرصت‌های شغلی، مهارت برنامه‌ریزی، مفاهیم اقتصادی، کسب و کارهای خانگی و انواع آن، نوآوری، مهارت‌های حسابداری، نگارش طرح کسب و کار، ریسک‌پذیری و ارزیابی ریسک، مهارت‌های ارتباطی، مهارت‌های مدیریتی، مهارت‌های تفکر، رهبری، مدیریت زمان و مهارت‌های اطلاعاتی.

محتوای آموزش کارآفرینی در کشور ایتالیا غالباً بر راهبردهای کسب و کار خانگی، نوآوری، فناوری، علوم و در برخی موارد بر مسئولیت اجتماعی متمرکز است (دلا هالپ، ۲۰۲۰).

در کشور چین (لیو و همکاران، ۲۰۲۰)، مالزی (شاه و همکاران، ۲۰۱۹) و در نیجریه (الوچس و همکاران، ۲۰۲۰) محتوای آموزش کارآفرینی مشتمل بر طرح کسب و کار، راه اندازی کسب و کار و مدیریت کسب و کارهای کوچک می‌باشد.

بر اساس مطالعات لیتون و کلیتون (۲۰۱۹) محتوای آموزش کارآفرینی در کشور انگلستان شامل توسعه طرح کسب و کار، چرخه عمر کسب و کار، مدیریت کسب و کار، کارآفرینی و نوآوری، تیم سازی، امور مالی، حسابداری، قوانین مالیات و بازاریابی می‌باشد.

-
- 1 Della Holpe
 - 2 Liu et al
 - 3 Shah et al
 - 4 Olutuase et al
 - 5 Linton and Klinton

در آسیا و خاصه در کشورهای چین و مالزی ساختار دوره‌های کوتاه مدت آموزش کارآفرینی بر تشویق و ترغیب خود اشتغالی متمرکز است (هراشکنکو و همکاران، ۲۰۱۹ ، بارنارد و همکاران، ۲۰۱۹).

روش‌های مناسب تدریس در برنامه‌درسی کارآفرینی برای مدارس و آموزشگاه‌های فنی و حرفه‌ای کدامند؟

روش تدریس از عناصر اصلی برنامه‌درسی است که در فرایند آموزش و یادگیری نقش بارزی را ایفا می‌نماید. تحقق هدف های آموزشی از طریق کاربرد روش‌ها و فنون تدریس امکان پذیر است. یکی از اصلی ترین بخش‌های برنامه‌درسی ملی نیز بخش روش است. محتوا هر قدر هم متناسب، متوازن و جامع انتخاب و سازماندهی شود، بدون اعمال شیوه‌های مناسب و متنوع یاددهی-یادگیری، در وجود مخاطبان درونی و به عمل تبدیل نخواهد شد (ملکی، ۱۳۹۸). معلم و مربی کارآفرینی نباید خود را محدود به روش‌های تدریس کلیشه‌ای کند، بلکه موضوع کارآفرینی اقتضا می نماید که متناسب با محتوا و نیز مخاطبان از روش‌های پویای تدریس استفاده نمایند. در همین راستا کمیسیون اروپا (۲۰۱۶) توصیه می‌کند که برای دستیابی به اهداف آموزش کارآفرینی باید از راهبردهای کیفی بهره‌گیری شود. در بررسی‌های بعمل آمده مشخص شد که تعداد قابل توجهی از روش‌های تدریس دارای فراوانی بیشتری بوده که در سه دسته مستقیم، تعاملی و عمل محور قرار می‌گیرند. البته برخی از موارد که بعنوان روش تدریس ذکر شده است، در واقع روش نیستند بلکه ابزارهایی هستند که در روشهای تدریس مورد استفاده قرار می‌گیرند، مانند ضبط و پخش ویدئو، سمینار، استفاده از کتب و اسلایدهای آموزشی که در این دسته بندی ذکر نشده اند..

روش مستقیم : دعوت از کارآفرینان مهمان به عنوان سخنران رسمی، استاد شاگردی، آموزش در قالب فعالیت‌های فوق‌برنامه، شاگردی در کسب و کارهای کوچک، انکوباترهای کارآفرینی، کارورزی

و کارآموزی، مصاحبه با کارآفرینان و صاحبان مشاغل، بازدیدهای فردی و گروهی از شرکت‌ها و ملاقات با کارآفرینان داخلی و خارجی

روش تعاملی: یادگیری فرایند محور، یادگیری متقابل (دو به دو)، بحث گروهی، بحث و گفتگوی مبتنی بر شبکه، مباحث گروهی مسئله محور، پروژه گروهی

روش عمل محور: ایفای نقش، کارگاه‌های آموزشی، بازدید از نمایشگاه‌ها و سایت‌های مختلف، تمرینات کلاسی، پروژه‌های تحقیقاتی، نوشتن طرح کسب و کار، راه‌اندازی کسب و کار، پروژه‌های سرمایه‌گذاری، شبیه‌سازی، بازی‌های آموزشی و مدیریتی، آموزش خارج از محدوده آموزشگاه.

در آمریکا، انگلستان، مالزی، اندونزی و کرواسی شبیه‌سازی و بازی‌های آموزشی رایج‌ترین روش آموزش کارآفرینی و درگیر کردن مخاطبان با این روش‌ها است (گوزری و همکاران، ۲۰۱۸، سورامرینا، ۲۰۱۸ و فردریکسن، ۲۰۱۷). بازی‌های جدی در قالب فعالیت‌های کلاسی و فعالیت‌های برخط بعنوان یک فعالیت عملی ضمن انتقال مفاهیم کارآفرینی، به توسعه مهارت‌های نرم و در نهایت به شکل‌گیری "طرز تفکر کارآفرینانه" کمک خواهد کرد. این بازی‌ها با ایجاد رقابت درون‌گروهی بر یادگیری از طریق تجربه متمرکز است. چرا که در هر جلسه بازی دانش‌آموزان درگیر فعالیت‌هایی چون تبیین، تصمیم‌گیری، شبیه‌سازی و تجزیه و تحلیل نتایج بازی خواهند بود. در ایالات متحده آمریکا روش‌های فعال تدریس با استفاده از ویدئو، کار عملی، نوشتن طرح کسب و کار، شبیه‌سازی رایانه‌ای، بازی‌های آموزشی، ایفای نقش، کار با کارآفرینان، انکوباترها و پیوستن به باشگاه‌ها، جایگزین روش‌های سنتی و معلم محور شده است (اکمتشن و همکاران، ۲۰۱۹).

1. Guzairy et al
2. Swaramarinda
3. Frederiksen
4. Akhmetshin

پژوهش‌های انجام‌شده در اروپا نشان داده است که مطالعه موردی، شبیه‌سازی و مشارکت دادن کارآفرینان و صاحبان مشاغل در کلاس‌ها از رویکردهای فعال آموزش کارآفرینی است (سکندو و همکاران، ۲۰۲۰، فایر و همکاران، ۲۰۱۹).

به گفته وودا و فلورا (۲۰۱۹) در کشور بلژیک از روش‌های فعال تدریس استفاده می‌شود تا دانش‌آموزان و کارآموزان با خلاقیت ایده‌های خود را به عمل تبدیل نمایند.

مهارت‌ها و شایستگی‌های کارآفرینی صرفاً از طریق تجربیات زندگی واقعی حاصل می‌گردد. لذا این مهارت‌ها باید در تمام ابعاد زندگی آموزش داده شود. چرا که دانش‌آموزان از این مهارت‌ها در شرکت‌ها و موسسات بهره خواهند گرفت (مایر و همیلتون، ۲۰۲۰، یودیزر، ۲۰۲۰، آکلاندو جوی، ۲۰۱۸، اوویاو و همکاران، ۲۰۱۷).

سخنرانی، مطالعه موردی، سخنران مهمان، کارگاه آموزشی و مقالات پژوهشی از عمده روش‌های تدریس کارآفرینی در افریقای جنوبی است (دزوماندا و فتوکی، ۲۰۱۸، رشید، ۲۰۱۹، رمچیدر، ۲۰۱۹).

آموزش کارآفرینی در اروپا به روش شبیه‌سازی رایانه‌ای، مطالعه موردی، کارگاه آموزشی، مباحث گروهی و روش پروژه صورت می‌گیرد (اکمتشن و همکاران، ۲۰۱۹). علاوه بر این، برای هدایت کسب و کارهای نوپا، نظارت و راهنمایی توسط معلمان و مربیان، صاحبان مشاغل و کارآفرینان، یکی از اقدامات نام آشنا در بسیاری از موسسات آموزشی اروپا است (رایچرت، ۲۰۱۹).

-
- 1 Secundo et al
 - 2 Fiore
 - 3 Vodă and Florea
 - 4 Meyer & Hamilton
 - 5 Udeozor
 - 6 Okladunjoye
 - 7 Oviawe et al
 - 8 Dzomonda & Fatoki
 - 9 Rashid
 - 10 Ramchander
 - 11 Akhmetshin et al
 - 12 Reichert

بازدیدهای فردی و گروهی از شرکت‌ها و ملاقات با کارآفرینان داخلی و خارجی یکی دیگر از روش‌های آموزش کارآفرینی است که با هدف ایجاد ارتباط و آشنایی با دنیای واقعی کسب و کار، در دانشگاه‌های اروپایی صورت می‌گیرد (مورسلی، ۲۰۱۹، وانگ و چو، ۲۰۱۴). بر همین اساس از دانشجویان انتظار دارد تا در طول دوره نسبت به راه‌اندازی یک کسب و کار اقدام و بعنوان بخشی از دوره آموزشی در یکی از شرکت‌های داخلی یا خارجی به کار اشتغال یابند. در همین رابطه بازی‌های شغلی شبیه‌سازی شده و مسابقاتی از همین دست، روش‌های جذابی است که در دانشگاه‌ها و موسسات آموزشی مورد استفاده قرار می‌گیرد (زولفیگر و همکاران، ۲۰۱۹).

یافته‌های بل (۲۰۲۰) نشان می‌دهد که آموزش کارآفرینی در کشور چین با تعاریف و توضیحات مفهوم کارآفرینی شروع و با مهارت‌های عملی کسب و کار، تولید ایده، تجزیه و تحلیل بازار، تامین سرمایه و فرایند راه‌اندازی و مدیریت کسب و کار ادامه می‌یابد. گو (۲۰۱۹)، ژيو و سیو (۲۰۱۳) ثابت کرده‌اند که دوره انترنی و انکوباتورهای کسب و کار یکی از کلیدی‌ترین روش‌ها نشان دادن خلاقیت در آموزش کارآفرینی در کشور چین است. چرا که بهره‌گیری از دوره‌های انترنی (کارورزی) و انکوباتورها، دانش‌آموزان را در معرض یادگیری اجتماعی قرار می‌دهد. فایر و همکاران (۲۰۱۹) این روش‌ها را مورد تایید قرار داده و اظهار داشته‌اند که بهترین سبک آموزش، روشی است که مبتنی بر عمل باشد و یادگیری تجربی را ترویج نماید. مهارت‌های حل مسئله و یادگیری پروژه محور از این دست روش‌ها می‌باشد.

-
- 1 Morselli
 - 2 Wang & Chugh
 - 3 Zulfiqar et al
 - 4 Bell
 - 5 Guo
 - 6 Zhou and Xu
 - 7 Fiore et al

دانش‌آموزان کنیایی با کسب و کارهای واقعی مرتبط شده و به آنها فرصتی داده می‌شود تا در محضر کارآفرینان موفق تجربه کسب نموده و به خود کارآمدی مورد نظر نایل آیند (زجی و سین، ۲۰۱۹). نتایج مطالعات فردریکسن (۲۰۱۷)، دابیک و همکاران (۲۰۱۶) در انگلستان و کرواسی و سیکولا و همکاران (۲۰۱۵) در کشور فنلاند نشان می‌دهد که دانش‌آموزان به بازی و شبیه‌سازی رایانه‌ای علاقمند هستند و از این طریق با دنیای واقعی کسب و کار و چالش‌های آن آشنا می‌شوند. شبیه‌سازی و ایفای نقش ظرفیت‌های بسیار خوبی برای کسب صلاحیت‌های لازم در ایجاد کسب و کارهای خطرپذیر دارند.

روش‌های تدریس و آموزش کارآفرینی در کشور ترکیه عبارتند از سخنرانی کلاسی، بحث‌های گروهی، تمرینات شبیه‌سازی، ایفای نقش، مطالعه موردی، روش آزمایشگاهی و کارگاهی، بازی‌های مدیریتی، آموزش خارج از محدوده مدرسه (کمسیون اروپا، ۲۰۱۶).

اسودایک (۲۰۰۹) معتقد است دانش‌آموزان در طول یک سال تحصیلی با ایجاد بنگاه‌های کوچک تولید و فروش محصولات و خدمات در محیط واقعی، ضمن یادگیری اصول بازار، ذهنیت مناسبی به زمینه‌های کارآفرینی پیدا می‌کنند. کشورهای استونی، مجارستان، لهستان، چک این مهم را تجربه کرده‌اند.

راه اندازی شرکت‌های کوچک دانش‌آموزی، تجربی‌ترین کارآفرینی در زمینه آموزش مقدماتی کارآفرینی است که هدف اصلی آن فراهم کردن فرصتی برای جوانان جهت یادگیری نحوه ایجاد، سازماندهی و مدیریت کسب و کار می‌باشد. این تمرین عملی که یکی از برنامه‌های پیشرفت تحصیلی آمریکایی می‌باشد به تدریج به مدارس و مراکز آموزشی سایر کشورها از جمله اسپانیا نیز منتقل شده

-
- 1 Zegeye & Singh
 - 2 Frederiksen
 - 3 Dabic et al
 - 4 Seikhula et al
 - 5 European Commission
 - 6 Asodike

است. مانند تجربه ایجاد یک مغازه لوازم التحریر کوچک در مدرسه ابتدایی و یا ساخت طیف وسیعی از محصولات دست‌ساز که اغلب از بازیافت مواد مختلف صورت می‌گیرد.

روش‌های مناسب ارزشیابی در برنامه‌درسی کارآفرینی مدارس و آموزشگاه‌های فنی و حرفه‌ای کدامند؟

ارزشیابی فرایندی است که به منظور تصمیم‌گیری درباره اینکه فعالیت‌های آموزشی معلم و کوشش‌های یادگیری دانش‌آموزان به نتایج مطلوب انجامیده است، صورت می‌گیرد. به قول ریچارد ولف و رالف تایلر، ارزشیابی بخش مهمی از فرآیند آموزش و تجربه یادگیری فراگیران است. از آنجایی که تعیین اثربخش بودن و یا عدم اثربخشی هر آموزشی مستلزم ارزشیابی است، آموزش‌های کارآفرینی نیز باید با توجه به اهداف، محتوا و روش تدریس مورد ارزیابی قرار گیرد. داشتن معیاری مناسب برای سنجش اثربخشی آموزش‌ها به دست‌اندرکاران این حوزه کمک خواهد نمود تا برنامه‌ریزی مناسب‌تری برای اجرای استانداردهای آموزشی در حوزه کارآفرینی داشته باشند. این مطالعه نشان داد که عنصر ارزشیابی در اغلب مطالعات مورد غفلت قرار گرفته است. موارد زیر از جمله روش‌های ارزشیابی است که بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است:

آزمون‌های کتبی، شفاهی و عملی، پروژه‌های فردی و گروهی، نوشتن طرح کسب و کار، مشاهده، چک لیست، کارپوشه، نمونه کار، راه‌اندازی کسب و کار شبیه‌سازی شده، تست‌های کلاسی، تشکیل تیم و کار گروهی، برگزاری نمایشگاه، بازارچه‌های کارآفرینی.

وارهس (۲۰۱۸) در دانمارک معتقد است که مدل‌های ارزشیابی که نتواند مهارت‌های زندگی واقعی را مورد ارزشیابی قرار دهد، مدل مناسب و موثری نخواهند بود.

بسیاری از دانشجویان دانشگاه پردیو در ایندیانا امریکا بر این باورند که آزمون‌های کتبی، تست‌های کلاسی، پروژه‌ها و طرح‌های کسب و کار فاقد اقدامات عملی از تجربیات واقعی زندگی، نمی‌تواند شایستگی‌های لازم برای کارآفرین شدن آنها را مورد ارزشیابی قرار دهد. پرزر (۲۰۱۶)

موریس و لیگوری (۲۰۱۶) معتقدند ارزشیابی باید بر مهارت‌های پایه در زمینه تجارت، اصول کارآفرینی و طرز فکر کارآفرینانه برای ایجاد و اداره یک کسب‌وکار استوار باشد. بر این اساس ارزشیابی بر مبنای تولید ایده، برنامه‌ریزی تجاری، تحقیقات بازار، نوشتن یک برنامه کاری، ارتباطات، مدیریت عمومی، نوآوری، تصمیم‌گیری، بازاریابی، امور مالی و حسابداری را پیشنهاد می‌کند.

گلدن چیکاری (۲۰۲۱) بر اساس نتایج پژوهش خود مدلی را پیشنهاد می‌کند که طی آن ارزشیابی بر روی عملکرد واقعی کسب و کار، راه‌اندازی کسب و کار و سرمایه‌گذاری فرضی که در دوران مدرسه ایجاد و اجرا می‌کنند صورت گیرد. لذا کسب و کارهای نوپا و شرکت‌های تجاری ساختگی پروژه‌هایی مناسبی برای ارزشیابی دانش‌آموزان می‌باشد. علاوه بر این، کارهای گروهی، گزارش دوره‌های کارآموزی و کاروزی که نشان‌دهنده میزان وسطوح شایستگی آنان می‌باشد، نیز باید مبنای بخشی از ارزشیابی فراگیران قرار گیرد. در عین حال یافته‌های مطالعه حاضر نشان می‌دهد که امتحانات کتبی و شفاهی، تست‌های کلاسی، پروژه‌ها، طرح کسب‌وکار، کار گروهی و برگزاری نمایشگاه که در ایران بسیار رایج است با مطالعه هلیبرستد و همکاران (۲۰۱۹) در آلمان، سوییس و استرالیا همپوشانی دارد.

جمع بندی و ارائه پیشنهادات :

1. Purzer
2. Morris and Ligouri
3. Golden Chikari
4. Halberstadt et al

اجرای مطلوب هر الگوی درسی، از جمله الگوی ارائه شده در این پژوهش مستلزم تأمین شرایط، امکانات، معلمان و مربیان آموزش دیده و نیز تسهیل فرآیند یادگیری کارآفرینانه مبتنی بر تجارب محیط واقعی بازار است.

تیمونز و همکاران (۲۰۱۵) معتقدند که آموزش کارآفرینی از کشوری به کشور دیگر متفاوت است. لذا هر یک از کشورها باید برنامه‌درسی آموزش کارآفرینی را متناسب با جامعه خود طراحی نمایند تا نیازهای آن کشور را پوشش دهند. چرا که برنامه‌درسی بر مقاصد، آرزوها و نگرش‌های کسانی که می‌کوشند تا تلاش‌های جدید را آغاز نمایند، تاثیرگذار است.

جهت‌گیری عمده برنامه‌درسی کارآفرینی باید در راستای آماده سازی دانش‌آموزان و کارآموزان از بُعد دانشی، نگرشی و مهارتی و در راستای شناسایی، خلق و بهره‌گیری از فرصت‌های راه‌اندازی یک کسب و کار برای تولید کالا یا عرضه خدمات باشد. اهداف و محتوا باید مرتبط با شایستگی‌ها و قابلیت‌های مورد انتظار از فراگیران باشد. لذا اهداف آموزش کارآفرینی برای معلمان، مربیان و مخاطبان آنها باید واضح و شفاف بوده و از بیان اهداف کلی و غیر قابل دستیابی و محتواهای مبهم و غیر موثر پرهیز گردد. محتوای آموزش کارآفرینی باید به گونه‌ای طراحی گردد که شناخت دانش‌آموزان از مسائل اطراف خود بالا برده و توانمندی ایشان را در خلق ایده‌های متناسب با نیازهای بازار و تبدیل آن به ارزش ارتقاء بخشد. هر یک از مقالات بررسی شده روش‌های متنوعی از تدریس را ارائه نموده‌اند. اما باید گفت که روشهای سنتی، شیوه مناسبی برای ایجاد و تقویت نگرش و انگیزه آموزش کارآفرینی نیست و نمی‌توان از یک سبک کلیشه‌ای خاص استفاده کرد، بلکه باید با توجه به اهداف و محتوای در نظر گرفته شده، از بین روش‌های مختلف، مناسب‌ترین و پویاترین روش عملی و مبتنی بر تجربه انتخاب گردد. معلم کارآفرینی خود باید کارآفرین باشد تا با درک درست از شرایط و امکانات موجود اقدام به آموزش نماید تا زمینه شکوفایی استعدادها و فرصت‌های پیش روی هر

یک از دانش‌آموزان را فراهم سازد. عنصر ارزشیابی در مطالعات بررسی شده، کمتر مورد توجه قرار گرفته است و صرفاً تعداد معدودی از پژوهش‌ها به آن پرداخته‌اند. آنچه در ارزشیابی از فرآیندها، شایستگی‌ها و مهارت‌های کارآفرینانه از اهمیت ویژه برخوردار است، توجه به ارزشیابی بعنوان یک فرآیند و بازخورد حاصل از آن به منظور بهبود راهبردهای یاددهی و یادگیری و به تبع آن برطرف نمودن نقاط ضعف احتمالی فراگیران است تا بتوانند با اعتماد به نفس و توانمندی بیشتر در مسیر کارآفرینی عمل نمایند. در یک جمع بندی کلی می‌توان گفت اگر افراد تحت آموزش، اهداف، محتوا و روش‌های تدریس با هم هماهنگ باشند، فرایند یاددهی-یادگیری ثمربخش خواهد بود.

این مطالعه با هدف بررسی چارچوب برنامه درسی مدارس و آموزشگاه‌های فنی و حرفه‌ای صورت گرفت و طی آن ۶۷ مقاله داخلی و خارجی که به موضوع برنامه درسی و عناصر آن پرداخته بودند، مورد بررسی قرار گرفت. اکثر مقالات صرفاً یک یا چند عنصر از برنامه‌درسی کارآفرینی را مورد بررسی قرار داده و تجربیاتی را ابراز داشته‌اند. بر همین اساس با الهام از مطالعات مزبور، چارچوب برنامه‌درسی آموزش کارآفرینی مدارس و آموزشگاه‌های فنی و حرفه‌ای ترسیم شده است. برنامه‌ریزی اجرای مناسب این چارچوب می‌تواند باعث کارایی و اثربخشی بهتر برنامه‌های آموزش کارآفرینی در مدارس گردد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

پیشنهادهای:

- ۱- در این مطالعه چهار عنصر برنامه‌درسی (اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و ارزشیابی) مورد بررسی قرار گرفت. در پژوهش‌های آینده، سایر عناصر برنامه‌درسی (منابع، ابزار یادگیری، ارزشیابی، زمان، فضا و محیط، گروه‌بندی فراگیران) نیز مورد مطالعه قرار گیرد.
- ۲- به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی درسی پیشنهاد می‌گردد، آموزش کارآفرینی بعنوان یک درس مستقل در برنامه درسی رسمی مدارس قرار دهد.

۳- به سازمان آموزش فنی و حرفه ای پیشنهاد می شود تا پودمان مستقلی از آموزش کارآفرینی در کنار هر یک از رشته های مورد نظر در آموزشگاه های فنی و حرفه ای قرار دهد.

۴- راه اندازی یک کسب و کار خرد توسط توسط فراگیران در پایان دوره می تواند به عنوان معیاری برای ارزیابی اثربخشی آموزش ها مدنظر قرار گیرد.

۵- با توجه به اهمیت و تاثیر معلم و مربی آموزش دیده در آموزش کارآفرینی، به دانشگاه فرهنگیان و دانشگاه شهید رجایی پیشنهاد می گردد رشته کارآفرینی را ایجاد و نسبت به تربیت معلمان و هنرآموزان آموزش کارآفرینی اقدام نمایند.

۶- از آنجایی که کارآفرینی یک موضوع فراسازمانی است، مدیران مدارس و آموزشگاه های فنی و حرفه ای تدابیری بیاندیشند تا دیگر دستگاه ها و مسئولان محلی و خانواده ها در این امر مشارکت فعال داشته باشند.

۷- نیازهای محلی و منطقه ای دانش آموزان و کارآموزان در تدوین سرفصل های آموزش کارآفرینی مورد توجه قرار گیرد.

۸- دانش آموزان و کارآموزان را باید هدایت و تشویق نمود تا در طول دوره آموزش، پروژه هایی را انتخاب نمایند که به انتخاب مشاغل آینده آنها کمک شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

چارچوب برنامه درسی آموزش کارآفرینی کارآفرینی و مهارت‌های کسب و کار برای مدارس و مراکز آموزشی

منابع

- افتخاری، زهرا و نادى، محمد على (۱۴۰۰)، هدف ارائه الگوی مفهومی مدارس کس بوکار برای نظام پی شدبستانی ایران، فصلنامه نوآوری های آموزشی، شماره ۷۹.
- آقاجانی، حسین و خدابخشى، حسن (۱۳۸۸). ارزیابی اثربخشی دوره‌های کوتاه‌مدت کارآفرینی در استان مازندران.
- جمالی زواره، بتول، نیلی، محمد رضا و شادفر، حوریه (۱۳۹۶)، تبیین عناصر برنامه درسی کارآفرینی در آموزش های فنی و حرفه ای، نامه آموزش عالی.
- حسینی خواه، علی. سلیمی، جمال و رستگار، احمد (۱۳۸۶). آیا می توان کارآفرینی را آموزش داد؟ ماهنامه کار و جامعه، شماره ۹۰ و ۸۹، ص ۲۶ - ۲۰.
- خسروی پور بهمن، ایروانی هوشنگ، حسینی سید محمود و موحدمحمدی حمید، (۱۳۸۶)، شناسایی و تحلیل مولفه های آموزشی موثر بر توانمندی کارآفرینانه دانشجویان مراکز آموزش عالی علمی کاربردی کشاورزی، علوم کشاورزی ایران، ۱۳۸۶، دوره ۲-۳۸، شماره ۲
- دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش. (۱۳۹۱). سند برنامه درسی ملی. سال اول، شماره اول، پاییز ۱۳۸۷، از ص ۱-۱۳۳
- سبزه، بتول (۱۳۹۴). طراحی الگوی برنامه درسی کارآفرینی برای کودکان پیش از دبستان و ارزشیابی آن از دیدگاه متخصصان.
- سعادت، مهسا و حسینی، سید جمال (۱۳۹۱). "آموزش کارآفرینی". انتشارات کارآفرینان امیرکبیر.
- سند تحول بنیادین در آموزش و پرورش. (۱۳۹۰). تهران: دبیرخانه‌ی شورای عالی آموزش و پرورش.
- شرفی، محمد؛ مقدم، مینا و مذبوحی، سعید. (۱۳۹۱)، برنامه درسی آموزش کارآفرینی: هدف، محتوا، روش تدریس و شیوه ارزشیابی، مجله ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی. سال اول. شماره ۳.
- ضیاء، بابک؛ حسینی، سید رسول و وقار موسوی، مجید (۱۳۹۲) " ارائه مدلی برای ارزیابی کیفیت آموزش کارآفرینی با تأکید بر نقش تعدیل‌گری توانایی‌های مدرسین و به کارگیری امکانات کمک آموزشی " فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات آموزشی و آموزشگاهی، سال دوم، شماره شش.
- طغریایی، محمد سعید، میرواحلی، سید سعید و هاشمی، سمیه (۱۳۹۸)، طراحی الگوی آموزش کارآفرینانه در مدارس، فصلنامه نوآوری های آموزشی، شماره ۷۱.
- عارفی، محبوبه، فتحی واجارگاه، کوروش و نساج، سعیده (۱۳۸۹). بررسی اثربخشی برنامه درسی کارآفرینی شاخه کار دانش آموزش متوسطه. فصلنامه مشاوره شغلی و سازمانی، دوره دوم، شماره ۴. ۷۸ - ۴۷.

- عبدالله زاده، غلامحسین، عربیون ابوالقاسم، شریف‌زاده، محمد شریف طلایی، مهدی (۱۳۹۴)، ارزیابی محتوای دوره‌های آموزش کارآفرینی بر اساس فرآیند و رفتار کارآفرینی و کسب و کار، کارآفرینی در کشاورزی پاییز ۱۳۹۴ شماره ۳
- علمگیری، مصطفی، (۱۳۹۷)، آموزش کارآفرینی: پیدایش، توسعه، گرایش‌ها و چالش‌ها، توسعه کارآفرینی
- فتحی، واجارگاه، کوروش، «اصول و مفاهیم اساسی برنامه ریزی درسی»، انتشارات علم استادان، تهران، ۱۳۹۵.
- قاسمی گوابری، زبیده و مریم باباپور واجاری (۱۳۹۳)، نقش آموزش و پرورش در کارآفرینی، دانشگاه شیراز
- کیامنش، علیرضا (۱۳۷۳) «روش‌های ارزشیابی آموزشی»، تهران، انتشارات دانشگاه پیام نور.
- مرتضی نژاد و همکاران (۱۳۹۶) " تبیین عناصر برنامه‌درسی کارآفرینی در دوره آموزش عمومی " ، دو فصلنامه نظریه و عمل در برنامه‌درسی، سال پنجم، شماره ۹، بهار و تابستان ۱۳۹۶.
- مرکز نیروی انسانی و امور اداری وزارت آموزش و پرورش، سالنامه آماری وزارت آموزش و پرورش، بهار ۱۴۰۰
- مقام دوست ، ابوبکر "سیری در سند تحول بنیادین با تأکید بر برنامه‌های درسی کارآفرینی "مطالعات مدیریت و کارآفرینی، دوره ۳، شماره ۲/۱، تابستان ۱۳۹۶، صفحات ۱۸۵ - ۱۶۷.
- مقیمی، سید محمد و احمد پور داریانی، محمود. (۱۳۸۷). آموزش کارآفرینی در کسب و کارهای کوچک و متوسط ایران: نیازها و راهکارها. فصلنامه توسعه کارآفرینی. سال اول، شماره ۱، صص ۲۰۵ - ۲۴۳.
- ملکی، حسن (۱۳۹۸)، مقدمات برنامه‌ریزی درسی، چاپ سیزدهم، تهران، انتشارات سمت.
- وفایی، وجیهه (۱۳۹۱)، شناسایی روش‌های یاددهی اثربخش جهت پرورش کارآفرینان نوپا در آموزش‌های کارآفرینی، کار و جامعه، شماره ۱۵۰.
- یداللهی فارسی، جهانگیر و میرعرب رضی، رضا (۱۳۸۸). " بررسی ارزیابی برنامه‌درسی آموزش کارآفرینی در رشته علوم تربیتی ". فصلنامه توسعه کارآفرینی، سال اول، شماره سوم، صص ۶۱-۸۰.
- Andrea Bisanz, Susanne Hueber, and Johannes Lindner (2019), *Social Entrepreneurship Education in Primary School, Discourse and Communication for Sustainable Education*, vol. 10, no. 2, pp. 142-156.
- Asodike, J. D. (2009). *Delivering Entrepreneurship Education in Nigerian secondary school. African Journal of Educational Research and Development*, 3(2), 282 -289.
- Brady, L. (1995). *Curriculum development*. Sydney: Prentice Hall.
- Cope, J (2011). "Entrepreneurial learning from failure: An interpretative phenomenological analysis", *Journal of Business Venturing*, 26, 604-623.

- *Dario La Guardia, Manuel Gentile, Valentina Dal Grande, Simona Ottaviano, Mario Allegra, (2014), A Game based Learning Model for Entrepreneurship Education, Procedia - Social and Behavioral Sciences, Volume 141, Pages 195-199.*
- *European Commission/EACEA/Eurydice, (2016). Entrepreneurship Education at School in Europe. Eurydice Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union.*
- *Fadel H. (2016) Education Reform to Create Entrepreneurs. Published in World Bank Publication.*
- *Galvão, A., Ferreira, J. J., & Marques, C. (2018). Entrepreneurship education and training as facilitators of regional development. Journal of Small Business and Enterprise Development, 25(1), 17-40.*
- *Heilbrunn, S. (2010). Advancing Entrepreneurship in an Elementary School: A Case Study.*
- *Hisrich, R.D. & Peters, P. (2002). Entrepreneurship (5th Ed.). New delhi: Tata Mc Graw hill. Education: Evidence from a Field Experiment, European Economic Review, 72, (2). 97-76.*
- *Huq, A., & Gilbert, D. (2017). All the world's a stage: Transforming entrepreneurship education through design thinking. Education and Training, 59(2), 155-170.*
- *Lonappan, J, and Devaraj, K. (2011). Pedagogical Innovations in Teaching Entrepreneurship. In Eighth AIMS International Conference on Management, January 1-4, 513-518.*
- *Lourenço, F., & Jones, O. (2006). Developing Entrepreneurship Education: Comparing Traditional and Alternative Teaching Approaches, International Journal of Entrepreneurship Education, 4, 111-140.*
- *Manyaka-Boshielo, S.J.(2019), Towards entrepreneurship education: Empowering township members to take ownership of the township economy', HTS Theologise Studies/Theological Studies 75(1), 1-7.*
- *Marques, L.A., & Albuquerque, C. (2012). Entrepreneurship education and the development of young people life competencies and skills. Journal of Entrepreneurship Perspectives, 1(2), 55-68.*
- *Maziriri, E.T. & Chivandi, A., (2020), Modelling key predictors that stimulate the entrepreneurial performance of small and medium-sized enterprises (SMEs) and poverty reduction: Perspectives from SME managers in an emerging economy', Acta Commercii 20(1), a773.*

- Mbachu, A. C. (2009). *Entrepreneurship Education and training in Secondary schools in Nigeria*. *African Journal of Educational Research and Development*, 3(2), 320–327.
- Mccline, Richard L. (2000). *Opportunity recognition: An Exploratory Investigation of a Component of the Entrepreneurial Process in the context of the Health Care Industry*. *Theory and practice vol, 25 issue 2*, p81, 94.
- Mikić, M., Sopta, M., & Horvatinović, T. (2019). *The Role of Entrepreneurial Education in the Development of Entrepreneurship*. *Emc Review-Časopis Za Ekonomiju*, 16(2).
- Mwasalwiba, E.S, (2010). "Entrepreneurship education". *A review of its objectives, teaching methods, and impact indicators*. *Education training*. Vol. 52. No.1, pp. 20-47.
- Myrberg, E. & Joakim, L.S (2013). *Entrepreneurship in school: Entrepreneurial attitudes among pupils in primary schools*. *Degree Project in Innovation*. Sweden National Agency of Education.
- Neodin, B. and Richardson, I. (2007). *Entrepreneurship education: A mechanism for engaging and exchanging with the smart business sector*. *Education & Training*.49, (8/9), 732-744
- Nunan, D. (1988). *The learner-centered curriculum*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Paço, A. D. and Palinhas, M. J. (2011). *Teaching Entrepreneurship to Children: A Case Study*. *Journal of Vocational Education and Training*, 63(4), 593- 608.
- Potter, J. (2008), " *Entrepreneurship and Higher Education: Future policy Directions*". *OECD Education & Skills*. No.18. pp. 313-335.
- Pounder, P. A. (2016). *Entrepreneurship education in the Caribbean: Learning and teaching tools*. *Brock Education Journal*, 26(1), 83-101.
- Shepherd, D. A. (2004). *Educating Entrepreneurship Students About Emotion and Learning from Failure*. *Academy of Management Learning and Education*, 3(3), 274–287.
- Timmons, HNJA, Eisenman, E & Conno, A (2015) *Entrepreneurship education: A global consideration from practice to policy around the world*.
- UNESCO. International Bureau of Education (2016). *What makes a quality curriculum? Current and critical issues in curriculum and learning*. *In-Progress Reflection*, March 2016, No. 2 IBE/2016/WP/CD/02

- Vuuren, jurie.van, nieman. gideon, (2005) *entrepreneurship education and training: a model for syllabi/curriculum development*.
- Yang, A. (2017) *Why Entrepreneurship education does not work. entrepreneurs*. Retrieved from: <https://www.forbes.com>.
- Samsudin, N., Abas, B., Rosdi, S. A., & Razak, A. Z. A. A. (2019). *The Suitable Teaching Methods in Entrepreneurship Education from the Perspective of Undergraduate Students. International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 9(2), 818–825.
- Pech M., Řehoř P., Slabová M. (2020) 'Students Preferences in Teaching Methods of Entrepreneurship Education', *Journal on Efficiency and Responsibility in Education and Science*, vol. 14, no. 2, pp. 66-78.
- Ememe, O.N., Ezeh, S.C., & Ekemezie, C.A. (2013). *the role of head-teacher in the development of entrepreneurship education in primary schools, Academic Research International*, Vol. 4 No. 1
- Allegra, (2014), *A Game based Learning Model for Entrepreneurship Education, Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 141, Pages 195-199.
- Shah, I. A., Amjed, S., & Jaboob, S. (2020). *The moderating role of entrepreneurship education in shaping entrepreneurial intentions. Journal of Economic Structures*, 9(1), 1-15.
- Marsh, C. J. (ed.) (1997). *Perspectives: Key concepts for understanding curriculum. London & Washington, D.C.: The Falmer Press*.
- Tom, A. R. (1984). *Teaching as a moral craft. New York: Longman*.
- Barrow, R., & Milburn, G. (1990). *A critical dictionary of educational concepts. New York: Harvester Wheatsheaf*.
- QAA. (2012). *Enterprise and entrepreneurship education: Guidance for UK higher education providers. Gloucester, UK: The Quality Assurance Agency for Higher Education*
- Full Fabric, (2017) *The Role of Higher Education in Nurturing Entrepreneurship*.
- Garavan, T. and O'cCinneide, B. (2010). *Entrepreneurship education and training programmers: a review and evaluation, Journal of European Industrial Training, part I*, 18 (11), 13-21.
- Piperopoulos, P., & Dimov, D. (2014). *Burst bubbles or build steam? Entrepreneurship education, entrepreneurial self-efficacy, and entrepreneurial intentions. Journal of Small Business Management*, 52(2).
- Fayolle, A., & Gailly, B, (2008), " *From craft to science teaching models and learning processes in entrepreneurship education*", *Journal of European Industrial Training*, Vol. 32, No. 7.

- Neck, H. M., Greene, P. G., and Brush, C. G. (2011). *Teaching entrepreneurship: A practice-based approach. Chapter 3, the practice of empathy.* Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing Limited.
- Alakaleek, W. (2019). *The status of entrepreneurship education in Jordanian universities.* *Education+ Training*, 61 (2), 169-186.
- Alaref, J., Brodmann, S., & Premand, P. (2020). *The medium-term impact of entrepreneurship education on labor market outcomes: Experimental evidence from university graduates' in Tunisia.* *Labour Economics*, 62, 101787.
- Barba-Sánchez, V., & Aienza-Sahuquillo, C. (2018). *Entrepreneurial intention among engineering students: The role of entrepreneurship education.* *European Research on Management and Business Economics*, 24(1), 53-61.
- Barnard, A., Pittz, T., & Vanevenhoven, J. (2019). *Entrepreneurship education in US community colleges: a review and analysis.* *Journal of Small Business and Enterprise Development*. 26 (2), 190-208
- Belitski, M., & Heron, K. (2017). *Expanding entrepreneurship education ecosystems.* *Journal of Management Development*, 36(2), 163-177.
- Bell, R. (2020). *Adapting to constructivist approaches to entrepreneurship education in the Chinese classroom.* *Studies in Higher Education*, 45(8), 1694-1710.
- Cadotte, E. (2014). *The use of simulations in entrepreneurship education: Opportunities, challenges and outcomes.* *Annals of entrepreneurship education and pedagogy*, 280-302.
- Della Volpe, M. (2020). *Entrepreneurial Innovation Management: the joint Italy Colombia International Journal of Educational Management*, 34 (1), 70-80
- Fiore, E., Sansone, G., & Paolucci, E. (2019). *Entrepreneurship education in a multidisciplinary environment: evidence from an entrepreneurship programme held in Turin.* *Administrative Sciences*, 9(1), 28.
- Frederiksen, S. H. (2017). *Learning to Become Entrepreneur (ial).* *New Perspectives on Enterprise Education in Practice*
- Gamede, B. T., & Uleanya, C. (2017). *The role of entrepreneurship education in secondary schools at further education and training phase.* *Academy of Entrepreneurship Journal*, 23(2), 1-12
- Guo, K. (2019). *Thoughts on the development of innovation and entrepreneurship education in Chinese universities.*
- Halberstadt, J., Schank, C., Euler, M., & Harms, R. (2019). *Learning sustainability entrepreneurship by doing: Providing a lecturer-oriented service-learning framework.* *Sustainability*, 11(5), 1217.

- Hernández-Sánchez, B. R., Sánchez-García, J. C., & Mayens, A. W. (2019). *Impact of entrepreneurial education programs on total entrepreneurial activity: The case of Spain. Administrative Sciences*, 9(1), 25.
- Hidayati, D. (2020). *Quality Curriculum Models for the Millennial. In 3rd International Conference on Research of Educational Administration and Management (ICREAM 2019) (pp. 236-239). Atlantis Press.*
- Jerome, A. (2020). *Effective Implementation of Entrepreneurship Education: A Road map to Poverty Alleviation. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(3), 158-163.
- Jones, P., Miller, C., Jones, A., Packham, G., Pickernell, D., & Zbierowski, P. (2011). *Attitudes and motivations of Polish students towards entrepreneurial activity. Education+ Training*, 53(5), 416-432.
- Karimi, S., Chizari, M., Biemans, H. J., & Mulder, M. (2010). *EE in Iranian higher education: The current state and challenges. European Journal of Scientific Research*, 48(1), 35-50.
- Lee, K. (2019, August). *Assessing the assessment practices in entrepreneurship education in higher education. In Proceedings of the European Conference on Innovation and Entrepreneurship, ECIE 1, 581-588.*
- Linton, G., & Klinton, M. (2019). *University entrepreneurship education: a design thinking approach to learning. Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 8(1), 1-11.
- Liu, T., Walley, K., Pugh, G., & Adkins, P. (2020). *Entrepreneurship education in China. Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*, 12(2), 305-326.
- Maritz, A., & Brown, C. R. (2013). *Illuminating the black box of entrepreneurship education programs. Education+ Training*, 55(3), 234-252.
- Moberg, K., Vestergaard, L., Fayolle, A., Redford, D., Cooney, T., Singer, S., ... & Filip, D. (2014). *How to assess and evaluate the influence of entrepreneurship education*
- Morris, M. H., & Kaplan, J. B. (2014). *Entrepreneurial (versus managerial) competencies as drivers of entrepreneurship education. Annals of entrepreneurship education and pedagogy*, 1, 134-151.
- Morris, M. H., & Liguori, E. (2016). *Preface: Teaching reason and the unreasonable. In Annals of Entrepreneurship Education and Pedagogy 2016. Edward Elgar Publishing.*
- Morselli, D. (2019). *The Change Laboratory for Teacher Training in Entrepreneurship Education: A New Skills Agenda for Europe (p. 143). Springer Nature.*

- Njoroge, C. W., & Gathungu, J. M. (2013). *The Effect of Entrepreneurial Education and Training on Development of Small and Medium Size Enterprises in Githunguri District-Kenya*. *International Journal of Education and Research*, 1(8), 1-22.
- Nnaji, F. O., & Ahmed, B. I. (2018). *Entrepreneurship education: A strategy for youth empowerment and employment generation*. *Nigerian Journal of Business Education (NIGJBED)*, 4(2), 55-66
- Oluotuse, S. O., Brijlal, P., & Yan, B. (2020). *Model for stimulating entrepreneurial skills through entrepreneurship education in an African context*. *Journal of Small Business & Entrepreneurship*, 1-21.
- Purzer, S., Fila, N., & Nataraja, K. (2016). *Evaluation of Current Assessment Methods in Engineering Entrepreneurship Education*. *Advances in Engineering Education*, 5(1), 1-27.
- Ramchander, M. (2019). *Reconceptualising undergraduate entrepreneurship education at traditional South African universities*. *Acta Commercii*, 19(2), 1-9.
- Rashid, L. (2019). *Entrepreneurship Education and Sustainable Development Goals: A literature Review and a Closer Look at Fragile States and Technology-Enabled Approaches*. *Sustainability*, 11(19), 5343.
- Rehman, A. U., & Elahi, Y. A. (2012). *EE in India-scope, challenges and role of B-schools in promoting EE*. *International Journal of Engineering and Management Research*, 2(5), 5-14.
- Reichert, S. (2019). *The role of universities in regional innovation ecosystems*. Brussels, European University Association.
- Samwel Mwasalwiba, E. (2010). *Entrepreneurship education: a review of its objectives, teaching methods, and impact indicators*. *Education+ Training*, 52(1), 20-47.
- Saputro, I. N., Mahfud, T., Mulyani, Y., & Nurtanto, M. (2020). *How to Teach Entrepreneurship Education to Culinary Students? Case Studies of School Enterprise Program in Indonesia*. *Online Submission*, 24(8), 8169-8187.
- Secundo, G., Mele, G., Sansone, G., & Paolucci, E. (2020). *Entrepreneurship Education Centres cases*. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 26 (6), 1311-1333
- Seikkula-Leino, J., Satuvuori, T., Ruskovaara, E., & Hannula, H. (2015). *How do Finnish teacher educators implement entrepreneurship education? Education+ Training*, 57(4), 392-404.
- Sommarström, K., Oikkonen, E., & Pihkala, T. (2020). *Entrepreneurship education paradoxes in school company interaction*. *Education+ Training*, 62(6), 1-13.

- Swaramarinda, D. R. (2018). *The usefulness of information and communication technology in entrepreneurship subject*. *Journal of Entrepreneurship Education*, 21(3), 1-10.
- Udeozor, V. (2020). *The making of innovative entrepreneurs in business schools: lessons from a resource constrained environment*, 1-38.
- Vanevenhoven, J., & Liguori, E. (2013). *The impact of entrepreneurship education: Introducing the entrepreneurship education project*. *Journal of small business management*, 51(3), 315-328.
- Varblane, U., & Mets, T. (2010). *EE in the higher education institutions (HEIs) of postcommunist European countries*. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 4(3), 204-219.
- Wang, C. L., & Chugh, H. (2014). *Entrepreneurial learning: past research and future challenges*. *International Journal of Management Reviews*, 16(1), 24-61.
- Warhuus, J. P., Blenker, P., & Elmholdt, S. T. (2018). *Feedback and assessment in higher education, practice-based entrepreneurship courses: How can we build legitimacy?* *Industry and Higher Education*, 32(1), 23-32.
- Wenninger, H. (2019). *Student assessment of venture creation courses in entrepreneurship higher education An interdisciplinary literature review and practical case analysis*. *Entrepreneurship Education and Pedagogy*, 2(1), 58-81.
- Wright, M., Siegel, D. S., & Mustar, P. (2017). *An emerging ecosystem for student start-ups*. *The Journal of Technology Transfer*, 42(4), 909-922.
- Zegeye, B., & Singh, M. (2019). *The State of Entrepreneurship Education in Higher Education Institutions of Africa*. *Global Journal of Management And Business Research*, 19 (6), 26-34.
- Zulfqar, S., Sarwar, B., Aziz, S., Ejaz Chandia, K., & Khan, M. K. (2019). *An analysis of toward entrepreneurial activities*. *Journal of Educational Computing Research*, 57(1), 106-130.